

Õiguskantsler Ülle Madise kõne Põhiseaduse 30.-le sünnipäevale pühendatud koosviibimisel

28. juunil 2022 Õiguskantsleri Kantseleis

Austatud Vabariigi President,

Austatud Riigikogu esimees,

austatud päevakangelased, Põhiseaduse Assamblee liikmed,

head teekaaslased,

Põhiseaduse Assamblee liikmete ametitöötus on kauneimaid, mida olen näinud. See kõlab nõnda: „Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee liikmena annan endale aru, et minu poole vaatavad tulevased sugupõlvad aegadest, mil mind enam pole. Minu tööd põhiseaduse loomisel vaeb ajalugu ja mitte kaasaeg. Astudes üle Põhiseadusliku Assamblee läve, jätan seljataha eelneva päeva poliitika. Seisan üksi oma südametunnistuse ees ja püüan olla ajaloo vääriline.“

Täna saame tähistada Põhiseaduse 30.-ndat sünnipäeva. Põhiseaduses tehtud valikud on vaieldamatult Eesti edule teed sillutanud. Meie põhiseadus pole 30 aasta jooksul kunagi olnud probleem, ta on olnud alati lahendus.

Pole olnud ainustki põhiseaduslikku kriisi - olukorda, kust Põhiseadus väljapääsu ei näitaks.

Viis muudatust: 2003 suure üksmeelega Riigikogus vastu võetud kohaliku omavalitsuse volikogu volituste tähtaja pikendamine neljale aastale; 2003 rahvahääletusel vastu võetud põhiseadusetäiendus, mis lubab kuuluda Euroopa Liitu; 2007 preambuli täiendus Eesti riigi kohustusega tagada eesti keele säilimine läbi aegade; 2011 kaitseväge juhtimise selgem allutamine täitevvõimule nagu NATO liikmele kohane; 2015 linna- ja vallavolikogude valimisel 16- ja 17-aastastele noortele hääleõiguse andmine.

Tülinorimist ja Põhiseaduse pealtnäha tähtsa vankri ette rakendamist on ühtlugu katsutud, raamide lõhkumist ka. Pole õnnestunud! Põhiseadus on teinud seda, mida üks hea Põhiseadus tegema peab: ta on Eestit kaitsnud hetkeemotsioonist ja hetkehuvist lähtuvate, hiljem kahjulikuks osutuvate otsuste eest. Kui kellegi käes pole liigset võimutäiust ja suuri otsuseid tuleb vaagida, on enamasti jõutud järeldusele, et hästi läks. Hetkeolukorrast laetud õhin läheb üle ja elu kulgeb põhiseaduslikus raamis edasi.

Eesti suurimad sihid, inimese ja riigi suhe ehk põhiõigused, -vabadused ja -kohustused, kohaliku omavalitsuse autonoomia, võimuharude tasakaalustatus, võimu liigse koondumise tõkked – kõik see on suurepäraselt ja selgelt kirja saanud. See tähendab, et te lõitegi aluse stabiilsele demokraatlikule õigusriigile, sellisele, millist juba assamblee avaistungil tutvustas professor Rein Taagepera. Aitäh teile. Sõندان arvata, et te ei oleks oma ametitöötust saanud paremini täita.

Meie põlvkond ja tulevad põlvkonnad peavad Teie tööd väärtustada ja arendada mõistma. Palun hoidke ka ise jätkuvalt sõrme riigi pulsil ja pead töös, kirjutate, jagate teadmist ja kogemust.

Miski, ka õigusriik, ei saa olla nii hea, et enam paremaks minna ei saa.

Eerik-Juhan Truuväli vastas 1993. aastal ajakirjaniku küsimusele, kas Eesti siis ei olegi õigusriik mu meelest tabavalt, et õigusriiki ta ideaalkujul ei ole mitte kuskil. Mõni riik on ideaalile lihtsalt lähemal.

Äsja kõlasid taas Põhiseaduse Assamblee redaktsioonitoimkonna esinise Liia Hänni lausunud read, milles rõhutati inimõiguste tunnustamist. Ilmaaegu pole Põhiseaduse kommenteeritud väljaannetes mahukaim, interdistsiplinaarseim ja vist elulisimgi osa II peatükk: „Põhiõigused, vabadused ja kohustused.“ § 10 ütleb, et Põhiseadusesse otsesõnu kirja pandud põhiõigused, vabadused ja kohustused pole kaugeltki kõik, neid tuleb arendada ja juurde luua, ikka nii, et need on Põhiseaduse mõttega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõttele.

Just selles vaimus oleme püüdnud riigiõiguslikku mõtet arendada. Seekord on rõõm tutvustada esimest eestikeelset kaasaegset inimõiguste käsitlust. Leiate selle meie veebilehel. Kolleeg doktor Liiri Oja suutis peatoimetajana pea võimatut: tuua kokku põhitöös ja akadeemias väga hõivatud autorid ning innustada neid Eesti heaks oma tarkust eesti keeles jagama. Teadusbürokraatias selle eest punkte ei saa. Viitan siin vaid paarile peatükile.

Inimõiguste uurimise metodoloogia suunab mõtlema selle üle, kas inimõigused, Põhiseaduses põhiõigustena kirja saanud õigused on ikka päris elus kõikidele tagatud, ka neile, kes hirmul, nähtamatud, tagasihoidlikud, vahel oma väärikuse kaotanud. Nad ei kaeba ja äkki me ei märka.

Peatükis „Õigus tervisele“ seletatakse, et kellelgi ei saa paraku olla subjektiivset õigust olla terve, seda ei suudaks tagada ei riik, parimgi arst ega ka inimene ise, ent luua saab tervislikku elu toetava keskkonna ja kindlustada arstiabi. Inimene vastutab enda eest esmajoones ise, ka raviotsustes. Meenutagem Ühendkuningriigi endise ülemkohtuniku ja parlamendiliikme lord Robert Walkeri mõtteavaldust, mille kohaselt ei ole olemas õigust olla vaimselt ja füüsiliselt terve, nii nagu ei ole olemas õigust olla õnnelik, kuid on olemas õigus oma õnne otsida.

Need neli sõna - igaühe õigus oma õnne otsida - võtavad mu meelest ka meie Põhiseaduse vaimu hiilgavalt kokku, kui lisada sinna, et see otsimine ei või käia pahatahtlikult ja teiste inimeste õiguste arvelt. Põhiseaduse sõnadega (§ 19): „Igaühel on õigus vabale eneseteostusele. Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.“

Tehnoloogia mõju inimõigustele, mh me endi valikud ja vahel valikute puudumine on sättinud meid kui Jeremy Benthami panoptikumi. Kas peame kohanema või peab riik meid me endi ja teiste eest kaitsma? Aga kes kaitseb meid riigi kõike nägeva silma, kõike kuulva kõrva ja kõikjale ulatuva käe eest?

Põhiseadust muutmata inimeselt väarikust, privaatsust, vabadust ja vastutust võtta ei tohi. Riigikohus loeb eneseteostusvabaduse, iseotsustamisvabaduse, personaalautonoomia üheks Põhiseaduse aluspõhimõttest. Ka see on inimhinge silmas pidades õigesse kohta seatud raam.

Täna on siin enamik neist, kes on Põhiseaduse seatud raamides õigusriiki ehitanud. Vaieldes, uurides, otsides. Jätkugu meil kõigil jaksu, tahtmist, mõistust ja lahkust Põhiseadusele rajatud, vabadust ja õiglust taotleva demokraatliku ja sotsiaalse õigusriigi arendamisel.

Täna teid.